

'De Brexit van Willibrord'



Foto cover:

Ruiterstandbeeld van Sint Willibrordus (1939-1942), Janskerkhof (Utrecht).
Gemaakt door de Nederlandse beeldhouwer Albert Termote (1889-1978)

Door Basvb - Eigen werk, CC BY-SA 3.0,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=5264566>

Meld mij aan voor de Nieuwsbrief van Perspectief

Perspectief is een uitgave van de
Katholieke Vereniging voor Oecumene
www.oecumene.nl



Inhoudsopgave

Redactioneel.....	1
<i>Geert van Dartel</i>	
Maria en Luther.....	3
<i>Pastoor drs. Koos Smits</i>	
1. De gedachtenisjaren 2016 - 2017	3
500 jaar Wittenberg	
100 jaar Fatima	
Wittenberg en Fatima: "Bekeert u!"	
2. Het Magnificat van Luther.....	6
Maria volgens Luther	
3. Mariale Oecumene vanaf 2017	7
Vragen aan Katholieken	
Vragen aan Protestanten	
Maria en Luther	
Vroeg-katholicisme in het Nieuwe Testament	13
<i>Cees Luttk</i>	
1. Käsemanns oplossing: de Canon binnen de Canon	13
2. Katholieke reactie	14
3. Is er een weg naar hereniging?	15
4. Een radicale frontverschuiving	16

Teksten oecumenisch symposium 'De Brexit van Willibrord'

De Engelse wortels van Willibrord in de vroegmiddeleeuwse herinnering	18
<i>Drs. Miriam Adan Jones</i>	
1. Alcuinus.....	19
2. Hucbald.....	23
3. Ruopert	24
4. Conclusie	26
De Brexit van Willibrord als missionaire peregrinatio	27
<i>Abt drs. Gerard Mathijssen</i>	
1. Vita van Adelbert	27
2. Perigrinari propter Christum	28
3. Conclusie	29
Willibrord gedenken.....	30
<i>Prof. dr. Mechteld Jansen</i>	
1. Toekomst door gedenken van het verleden.....	30
2. Profeten komen vaak van buiten	31
3. Nieuwe missie	32
4. Ter afsluiting	33
Willibrord – de missionaris	35
<i>Mgr. dr. Joris Vercammen</i>	
1. Stichter van de Nederlandse kerk.....	35
2. IJkpunt en spiegel voor het geloof van de Engelse kerk.....	36
3. De katholiciteit bevestigen	37
Personalia	38
Colofon.....	40

Redactioneel

500 jaar Reformatie in Nederland en België

Geert van Dartel



In het voorjaarsnummer van *Perspectief* beginnen we toch weer met een artikel dat ons terugvoert naar het herdenkingsjaar 2017, zij het vanuit een dubbel perspectief van de Reformatie en Fatima. Verder bieden we u in dit nummer een artikel van Cees Luttik over de kwestie van het vroeg-katholicisme alsook de lezingen van het symposium “De Brexit van Willibrord” dat in het najaar van 2017 werd gehouden.

Pastoor Koos Smits verbindt in zijn artikel de herdenking van 500 jaar Reformatie en 100 jaar Fatima. In beide herdenkingen hoorde hij de roep tot bekering. Hij pleit voor een mariale oecumene waarin oude strijdvrage over genade en goede werken overwonnen zijn. In de Kerk gaat het steeds om Gods genadevolle en barmhartige ontferming en het antwoord van de mens daarop.

Cees Luttik vraagt in zijn artikel aandacht voor het debat tussen exegeten en theologen uit de tweede helft van de 20^e eeuw: het vroeg-katholicisme in het Nieuwe Testament. Aan de orde is de vraag in hoeverre de grondstructuren van de Kerk al in het Nieuwe Testament te vinden zijn. De discussie is intussen verstomd, maar niet echt opgelost. Luttik voorspelt dat deze te zijner tijd opnieuw zal worden opgepakt, omdat het om een fundamentele vraag gaat.

Op 6 november vond in Utrecht het symposium “De Brexit van Willibrord” plaats. Miriam Adan Jones gaat in haar bijdrage in op de vraag hoe het komt dat aan de Engelse wortels van Willibrord door de biografen nauwelijks aandacht is besteed. Zij laat aan de hand de middeleeuwse biografen Alcuinus, Hucbald en Ruopert zien, dat de biografen steeds inspeelden op de actuele relaties tussen Engeland en het vasteland, wat bepaalde of het opportuun was om de Engelse wortels van Willibrord onder de aandacht te brengen.

Abt Gerard Mathijssen osb belicht vanuit de vita van Adelbert de spanning tussen de heimwee naar het vaderland en de genegenheid voor de mensen die aan zijn zorg waren toevertrouwd. De *peregrinatio propter Christum* vormt het geestelijke vertrekpunt voor het missionaire werk van de Willibrord en zijn gezellen.

Mechteld Jansen past in haar reactie een dynamische en toekomstgerichte opvatting over de betekenis van gedenken toe op de gedachtenis van Willibrord. Indachtig het gegeven dat profeten vaak van buiten komen, wijst ze op de betekenis van nieuwkomers die een oude missie in een seculiere context opnieuw tot leven kunnen brengen

De oud-katholieke aartsbisschop mgr. Joris Vercammen ziet in Willibrord een bruggenbouwer die als verkondiger van het Evangelie werelden met elkaar weet te verbinden en daarin de katholiciteit van de Kerk bevestigt.

Veel plezier met het lezen van dit nieuwe nummer. Uw reactie kunt u sturen aan

secretariaat@oecumene.nl

Geert van Dartel

Hoofdredacteur

P.S. Het tijdschrift Perspectief wordt gratis online aangeboden door de Katholieke Vereniging voor Oecumene. Steun het werk van de vereniging door donateur of lid te worden (secretariaat@oecumene.nl) of met een gift op rekening: NL97 INGB 0000 8019 19.

Maria en Luther

Pastoor drs. Koos Smits



De titel brengt ons direct tot het doel van dit artikel: namelijk een oecumenische dialoog bevorderen over de plaats van Maria in Bijbel en Kerk. Door twee jubilea in 2017 werd ik bijzonder geïnspireerd: enerzijds door het 100 jaar-jubileum van de Mariaverschijningen te Fatima (Portugal), anderzijds door het Refo 500-jaar met alle aandacht voor Maarten Luther. Regelmatig fietste ik in 2017 langs het Utrechtse Catharijneconvent, en zag hoe een uiterst succesvolle Maria-tentoonstelling plaats maakte voor een sprankelende Luther-tentoonstelling. Zelf ging ik in juni met het aartsbisdom Utrecht op

bedevaart naar Fatima en in oktober met twee Protestantse dominees naar het land van Luther: Eisleben, Erfurt, Wittenberg, Wartburg.

Of Maria ooit over een jubileumverband heeft nagedacht, weet ik niet, maar ik in ieder geval wel. Het leidde mij tot twee vragen. Ten eerste: wat is de relatie van Maarten Luther tot Maria? Ten tweede: wat is in oecumenisch perspectief de plaats van Maria in Bijbel en Kerk? Mijn inzet daarbij is niet zozeer een abstract theologische studie als wel een concrete dialoog over de betekenis van Maria voor alle christenen en alle kerken.

1. De gedachtenisjaren 2016 - 2017

Niet iedereen, maar ik wel zag een verband tussen de twee gedachtenisjaren 2016 en 2017, een katholiek en een protestants jaar. Ik voelde daarin als het ware de *"Gemeenschappelijke Verklaring van Lutherse en Rooms-Katholieke Kerk over de Rechtvaardiging"*.¹ Paus Franciscus had het jaar 2016 bestempeld tot Jaar van Barmhartigheid. In zijn bul *"Gelaat van de Barmhartigheid"* riep hij op tot bezinning op Gods barmhartigheid voor de mensheid. Zo luidt de prachtige beginregel: *"Jesus is het gezicht van de barmhartige Vader."*² Drie kwart van het boekje schrijft de paus over de genadevolle barmhartigheid van God

jegens de mensheid. Pas vanuit Gods barmhartigheid kunnen en moeten wij, Gods kinderen, werken van barmhartigheid verrichten. Zo zouden we paus Franciscus in Lutherse termen kunnen vertalen: *"Gods barmhartigheid ontvangen wij, verdienen wij niet. Zonder Gods genade zijn wij mensen niet in staat tot barmhartigheid."* Aldus preludeert het katholieke genadejaar op het Lutheraans-Protestantse genadejaar van 2017. Overigens opvallend, dat in RK Nederland een overgrote, soms eenzijdige nadruk lag op de "werken van barmhartigheid", zonder aandacht voor de genade van de barmhartige God jegens ons zondaars.

500 jaar Wittenberg

Een hoogtepunt in 2017 was mijn pelgrimage naar "Lutherland". Natuurlijk uitermate interessant, toeristisch, historisch en kerkelijk, maar vooral belangrijk voor de bevestiging van mijn intuïtie, dat Luther ondanks al zijn fouten, missers en dwalingen een originele maar vooral religieuze persoonlijkheid was, oprecht op zoek naar God: geen heilige, wel een mysticus. Wellicht werd hij door angst gedreven naar het klooster. Wellicht werd hij menselijkerwijs geprikkeld door het onbegrip van de Rooms-Katholieke Kerk en later ook van de Joden. Maar ik richt mij op wat Luther zelf het keerpunt van zijn leven noemde. Hij voelde zich een zondig mens, kon geen rust vinden, tot hij in Romeinenbrief 1, 17 las van Gods rechtvaardiging uit genade. Toen kon hij zich als de berouwvolle tollenaar overgeven aan de barmhartige God en voelde hij dezelfde vreugde als kerkvader Augustinus in diens Belijdenissen: *"Ik leefde in zonde, maar Gods genade redde mij en ik vond rust in God."* De rechtvaardiging bij de gratie Gods, de geestelijke rust van de kinderlijke overgave, dat was de diepe religieuze ervaring van Luther, de kern van zijn evangelische vreugde in Christus. Misschien dacht Luther toen ook aan Gertrud, Mechtild en Mechtild, drie heilige mystieke vrouwen, die in de 13^e eeuw in het Cistiënzerinnenklooster van Helfta vlakbij zijn geboorteplaats hadden geleefd in een angstloze, vreugdevolle overgave aan Gods heerlijkheid. Welnu, dat alles bedacht ik op zondagmorgen 8 oktober in de beroemde slotkerk van Wittenberg.

100 jaar Fatima

In dit kleine naar Mohammeds dochter Fatima vernoemde dorpje verscheen Maria in 1917 aan drie kinderen, Lucia, Jacintha en Francesco, zesmaal, telkens op de derde van de

maand.³ Maria toonde de rampen van de wereld (wereldoorlog en Russische revolutie) als gevolg van de zonde. Slechts God in zijn barmhartigheid kan de wereld daarvan bevrijden. Maria gebruikte dezelfde Bijbelse termen als Maarten Luther: God, zonde, geluk en ongeluk van de mensen, overgave en vertrouwen op God. Maar met één groot verschil: Maria vraagt twee dingen te doen, om God te helpen de wereld te verlossen, of zoals Paulus zegt (Kol 1, 24) om aan te vullen wat aan Christus' lijden ontbreekt. De mensen moeten van zonde bevrijd worden, en dat kan alleen God. Maar dezelfde mensen moeten ook daaraan bijdragen, zo zei Maria, door bidden (de rozenkrans) en offeren. Dat is het logische antwoord op Gods aanbod: wij moeten meewerken met de genade, net als Maria deed. Wij allemaal moeten dus in navolging van die drie kinderen twee goede Bijbelse werken doen: bidden en offeren. Die werken zijn overigens van een andere orde dan de "goede werken" waarvan Luther spreekt: aflaten en boetedoeningen. Bovendien moeten ze niet gedaan worden uit angst maar uit vertrouwen op God. En zo vonden de kinderen (en al hun navolgers) vreugde en kracht in het bidden en offeren, niet om zichzelf maar om de zondaars.

Wittenberg en Fatima: "Bekeert u!"

Wat hebben mijn twee bedevaarten in 2017 (Fatima in juni en Wittenberg in oktober) opgeleverd? Wel, zij brachten mij tot één basiswoord, dat ik terugvind aan het begin van Jezus' prediking: *"Bekeert u, want het Rijk der hemelen is nabij."* Die kerugmatische oproep tot bekering is begin en einde van alle catechese en alle liturgie. Jezus riep niet ongelovige heidenen maar juist gelovige Joden tot bekering. Ook wij christenen moeten ons dus telkens weer bekeren. Zo deed Luther. Eerst keerde hij zichzelf van allerlei ascetische praktijken naar liefdevolle en vertrouwvolle overgave aan God. Daarna riep hij ook de kerk, paus en bisschoppen, priesters en gelovigen op tot die bekering, niet bekering tot een nieuwe kerk, maar bekering tot God. Zo ook Maria, die niet anders doet dan oproepen tot bekering: vanaf Handelingen 1, waar zij de apostelen opriep tot gebed, tot in onze tijd. Alle Mariaverschijningen gedurende 20 eeuwen katholieke kerkgeschiedenis vormen een steeds herhaalde oproep tot bekering. Zo klonk in Fatima de evangelische en missionaire opdracht: *"Bidt en offert voor de bekering van de zondaars, voor allen die zich van God hebben afgekeerd en daardoor onheil afroepen over de wereld."*

Kortom, Wittenberg en Fatima, Luther en Maria, protestantisme en katholicisme beantwoorden aan dezelfde oproep van Jezus: *"Bekeert u, het Koninkrijk Gods is nabij."* Het is

deze oproep die mag klinken vanaf 2017 als begin van een nieuwe oecumene, om gezamenlijk het Evangelie in de wereld te verkondigen en alle mensen tot Christus te brengen. En wat is daarin dan de plaats van Maria? Laten we daarvoor Luther zelf aan het woord.

2. Het Magnificat van Luther

Pas zeer recent werd ik opmerkzaam gemaakt op het boekje van Maarten Luther over Maria.⁴ Dus, besteld bij bol.com. Met alle respect voor hervormers en reformatoren als Erasmus, Melancton, Zwingli, Calvijn, Luther mag toch wel de “vader der Reformatie” genoemd worden. Misschien is het meest markante monument, naast de slotkerk van Wittenberg waar hij zijn 95 stellingen bevestigde, wel de Wartburg in Thüringen, waar hij onder bescherming van Frederik de Wijze rust en ruimte vond om zijn Duitse Bijbelvertaling te maken. Het is rond 1520-1521, een allerspannendste tijd. De pauselijke excommunicatie bul ligt klaar, terwijl hij zelf drie andere richtingbepalende werken schrijft. Uitgerekend rond 1520-1521 schrijft Luther ook “Het Magnificat” (=lofzang van Maria, Lucas 1). Het lijkt wel of hij zich juist nu vasthoudt aan Maria, de moeder Gods. In het Magnificat vindt hij de totale overgave aan God, de kracht en vreugde die hij nodig heeft. Daar op dat studeerkamertje van de Wartburg in alle anonimiteit, met uitzicht op de prachtig begroeide heuvels van Thüringen bij Eisenach voltooit hij zijn “Magnificat”. Dit geschrift van Luther is dus niet een vroomheidsboekje uit zijn katholieke kloostertijd, het is een wezenlijk Reformatorisch geschrift, het is belijdenisgeschrift. Luther ontdekt Maria als de ware gelovige, voorbeeld voor elke christen, voor protestanten als voor katholieken. Enkele malen zegt Luther: *“De Kerk zou moeten zijn zoals Maria, nederig opziende naar God, die genadig omlaag ziet naar de mens!”* Enkele malen zinspeelt hij op het schrijnend verschil tussen Maria en de Roomse Kerk van zijn tijd.

Maria volgens Luther

Maarten Luther was Augustijner monnik, jarenlang bad (zong) hij in de kloostergemeenschap het Magnificat van Maria. Zo staat hij volledig in de lijn van de katholieke traditie, maar zoekt in een soort “theologische beeldenstorm” naar de diepste kern van Maria’s ziel. Kenmerkend is het woord waarmee zijn boekje, net als al zijn andere brieven en boeken, begint: “Jezus!” Jezus is voor Luther begin (en einde) van alles, ook van Maria. In principe stemmen Luther, de Bijbel én de RK Kerk hierin volkomen overeen, maar in feite

wijkt de dagelijkse praktijk van het katholicisme, zowel in Luthers als in onze tijd, helaas daar regelmatig van af. Door zijn (over)reactie op de kerksituatie van zijn tijd verwaarloost Luther daardoor wel de actieve kant van Maria, die in vrijheid "ja" zegt tegen God en die volledig actief meewerkt met Gods genade. Toch eindigt hij zijn boekje met: *"We bidden God om een juist verstaan van het Magnificat. Dat verlene ons Christus door de voorbede en de wil van zijn lieve moeder Maria. Amen."*

Ziel van het Magnificat is voor Luther de jubelkreet van Maria: *"Mijn ziel prijst hoog de Heer, want Hij zag welwillend neer op de kleinheid van zijn dienstmaagd en heeft grote dingen aan mij gedaan."* Deze verklaring van Maria omtrent haar nietigheid onderstreept de voorrang van Gods genade: *"Maria ziet nederig omhoog, God ziet genadig omlaag."* Overeenkomstig de drie delen van het Magnificat werkt Luther dit uit. Allereerst stelt hij Maria als voorbeeld tegenover de formalistische kerk anno 1500. Zij is het ware voorbeeld van onze relatie tot God: nederig ontvangt zij Gods genade. Vervolgens stelt hij ook de godvrezenden, geringen en hongerigen uit het Magnificat tegenover de weelderige en rijke kerkleiders. Tenslotte stelt hij, dat Maria door haar nederige houding als Gods dienstmaagd de waarlijke vervulling is van Gods dienaar Israël, overeenkomstig de belofte aan Abraham.

3. Mariale Oecumene vanaf 2017

500 jaar Reformatie. Luthers "bekering" betekende kerkvernieuwing, maar ook kerkscheuring. Als Luther in het Magnificat een concrete uitdrukking van zijn reformatie ziet, en als hij tot slot Maria bidt om een juist verstaan van het Magnificat, zouden wij in de nieuwe oecumene Maria dan niet een plaats kunnen of moeten geven? Oecumene vanaf 2017 is in elkaar Jezus Christus ontdekken en gezamenlijk Zijn Evangelie aan de wereld schenken. Oecumene vanaf 2017 is ook samen diaconie bedrijven en de werken van barmhartigheid doen. Oecumene vanaf 2017 is zeker ook samen bidden en vieren, al zal de hereniging van Eucharistie en Avondmaal voorlopig nog een toekomstdroom blijven. Oecumene vanaf 2017 moet ook gemeenschappelijke bezinning zijn op de christelijke grondwaarden en kerkelijke basiswaarden.

Daarom zou ik persoonlijk *"recht door zee"* (titel van de Gebedsweek voor de Eenheid 2018) willen stellen, op basis van Maarten Luthers reflectie op het Magnificat van Maria: *"Oecumene zonder Maria is niet volledig."* Daarbij moeten niet alleen protestanten hun angst voor Maria overwinnen en over haar gaan nadenken, maar moeten ook katholieken zich herbezinnen op de betekenis van Maria in het heilsbestel van Jezus, veel meer dan een moeder die, omgeven door een lichtzee van kaarsjes, in al onze aardse noden voorziet.

Nemen we het Magnificat van Luther als uitgangspunt. Daar ontdekte hij de fundamentele elementen van de relatie van Maria en van elke christen met God: *"Mijn ziel verheft de Heer, want Hij heeft genadig neergezien op zijn eenvoudige dienstmaagd, en Hij die machtig is en heilig heeft grote dingen aan mij gedaan."* Misschien kunnen wij dit samenvatten in het kernbegrip van Luthers verlangen naar kerkvernieuwing: *"genade"*, parallel aan het kernbegrip van het katholieke heiligjaar 2016: *"barmhartigheid"*. Van hieruit zou ik aan katholieken en protestanten enkele vragen willen stellen, vragen die dienen tot bezinning op eenwording van de Kerk, Lichaam van Christus. Als wij Maria mogen zien als de ware gelovige, als moeder van alle gelovigen, als moeder van de Kerk, kunnen wij Maria dan ook niet zien als moeder van de oecumene?

Vragen aan Katholieken

- Als Maria, sinds het dogma van haar Onbevleete Ontvangenis 1854 en haar verschijningen te Lourdes 1858, wordt beschouwd als zonder erfzonde in de moederschoot ontvangen, beseffen katholieken, dat dit een unieke gave is van Gods scheppende Geest en een onverdiende genade van Gods barmhartigheid?
- Als Maria, vrijgesteld van zondige begeerten en geestelijke zwakte, ook in haar bewuste leven vrij is gebleven van alle zonde, beseffen katholieken, dat ook dit een genade van God is, al heeft zij wel haar volledig vrije instemming gegeven?
- Als Maria, op de bruiloft van Kana en in de Pinksterzaal, in de kerkgeschiedenis en in zoveel kerken ter wereld wordt aangeropen als “moederlijke voorspreekster”, beseffen katholieken, dat Maria niets voor ons kan verkrijgen tenzij door Gods genade?
- Als Maria wordt aangeropen bij allerlei aardse noden, beseffen katholieken, dat deze cultus vaak meer gericht is op henzelf dan op Maria? En als Maria in Fatima oproept tot: “bekering der zondaars en eerherstel aan God en vrede op aarde”, beseffen zij, dat de ware Maria-devotie is: háár nood lenigen door gebed en offer?
- Als katholieken een kerk binnenlopen en een kaars bij het Mariabeeld opsteken, waarom vergeten zij zo vaak een bezoek te brengen aan Jezus, die vanuit zijn sacramentele presentie in het tabernakel alle gevraagde genade verleent zowel aan zijn moeder Maria als aan ons?

Vragen aan Protestanten

- Als wij God boven alles aanbidden, moeten wij Hem toch ook eren in al zijn werken? In de schepping (Daniël 3)? En in zijn heilsdaden: de roeping van Abraham, de bevrijding uit Egypte, de goede koningen en profeten, het herstel van Jeruzalem na de ballingschap?
- Als wij God in alles eren, moeten wij Hem toch ook eren in zijn grootste meesterwerk: het meisje dat Hij vrijwaarde van de zonde, de godsdochter die "ja" zei tegen haar Schepper, de moeder die Gods Zoon droeg, de bruid die vervuld was van de Heilige Geest? Kortom, God eren in Maria?
- Als wij Jezus Gods Zoon aanbidden en eren in zijn lijden en verschrikkelijke kruisdood, moeten wij Maria toch wel danken, dat zij van alle mensen de meeste troost en liefde gaf aan Hem, die is onze Verlosser, Hogepriester en Middelaar?
- Als Jezus aan zijn Kerk opdracht gaf het Evangelie overal te verkondigen, mogen wij toch wel zien, dat Maria in al haar 20 eeuwen verschijningen, het meest van alle mensen deze missie heeft volbracht? Tot verlossing van de mensheid en bekering van de zondaars?
- Als christenen Jezus beminnen, kunnen zij ook beminnen diegene die door Jezus het meest werd bemind en diegene die Hem de meeste liefde gaf: Maria?
- Als christenen leven naar Gods wil, kunnen zij ook Maria navolgen in haar volmaakte toewijding aan God, toen zij bereid was zelfs haar eigen zoon te offeren, net als Abraham?

Maria en Luther

Ik zou willen eindigen met een citaat dat de eeuwenoude discussie over “genade en de werken” wonderlijk overstijgt. Maria verscheen in 1917 te Fatima. Fatima evenwel was de jongste dochter van Mohammed, getrouwd met de 4^e kalief Ali, moeder van Hoessein, die vermoord werd de Sunnieten. Toen ontstond het Sjiïsme, waaruit al spoedig ook de mystieke Sufi-richting zou ontstaan. Welnu, in de 8^e eeuw leefde een zekere Sufi-mystica Rabbiya al-Basra (in de stad Basra, Irak). Zij moest niets hebben van “goede werken” maar zocht naar God in een mystiek verlangen:

*Oh God! Als ik U liefheb uit angst voor de hel,
laat me dan maar branden in de hel!
Als ik U liefheb omwille van de beloning van het paradijs,
laat mij dan nooit binnen in Uw paradijs!
Maar als ik U liefheb omwille van Uzelf,
onthoud mij dan niet Uw Eeuwige Schoonheid!*

Deze mystieke uitroep brengt aan het licht, dat de discussie “genade/goede werken” eigenlijk meer gaat over de subjectieve zorg om onze eigen redding dan over de objectieve heerlijkheid van God. Moslima Rabbiya wijst ons op de onbaatzuchtige liefde en op het reikhalzend verlangen naar God, in de lijn van de christelijke mystieken, die haar in het Midden-Oosten waren voorgegaan.

Denken we terug aan de titel: Maria en Luther, dan kunnen wij ons nog deze vragen stellen:

- Maarten Luther:
Zou hij bij zijn worsteling om de gerechtigheid van God, niet ten diepste naar deze mystieke vervoering in het Licht en de Liefde van God hebben verlangd?
- Maria:
Zou zij met de woorden van het Magnificat, niet haar volmaakte overgave aan de hemelse schoonheid van Gods Liefde en Barmhartigheid hebben uitgezongen?

¹ *Gemeenschappelijke Verklaring over De Rechtvaardigingsleer door De Rooms Katholieke Kerk en de Lutherse Wereld Federatie*, uitgegeven door de Pauselijke Raad Ter Bevordering van de Eenheid van de Christenen op 31 Oktober 1999. Uitgeverij Slub, Woerden. Bewerkt 9 Juli 2017. *Kernbegrip in dit document is de "Rechtvaardiging", zoals het voor Luther ook het kernprobleem van zijn worsteling was, zowel persoonlijk als kerkelijk.*

² *Misericordiae Vultus: Het gelaat van de Barmhartigheid - Afkondiging van het Buitengewone Jubileum van de Barmhartigheid*, door paus Franciscus, 11 april 2015. Uitgever, Libreria Editrice Vaticana. Vertaald uit het Italiaans: drs. H.M.G. Kretzers. Eindredactie (SRKK): dr. L. Hendriks. *Kernbegrip in dit document is de "barmhartigheid", te begrijpen als de barmhartigheid van God die de bron is van alle menselijke en kerkelijke werken van barmhartigheid.*

³ *Herinneringen van zuster Lucia*, uitgegeven door P. Luis Kondor SVD, postulator in het proces van zaligverklaring. Imprimatur 13 maart 1978. Fatima, Portugal.

⁴ *Het Magnificat. In de volkstaal overgezet en uitgelegd door Maarten Luther (1521)*. Herziene en geannoteerde uitgave van de Nederlandse vertaling door Anno Lampe en Samuel IJsseling (Hilversum 1966). Met een inleiding van H. Riedlinger uit *Das Magnifikat* (Freiburg 1982). Uitgeverij Unistad Antwerpen, 1983. ISBN 90 6721 411 6

Vroeg-katholisme in het Nieuwe Testament

Cees Luttk



In de jaren vijftig kwam de bekende reformatorische exegeet Ernst Käsemann (1906-1998), uit de school van de invloedrijke theoloog en exegeet Rudolf Bultmann (1884-1976), bij nadere bestudering van het Nieuwe Testament tot de hoogst opmerkelijke conclusie, dat zogeheten 'katholieke' elementen al in het apostolisch tijdvak aan te wijzen waren.¹

De vaststelling van deze voor de Reformatie verfoeilijke katholieke geloofszaken stond in schrille tegenstelling tot de door de grote liberale kerkhistoricus A. Harnack (1851-1930) aangenomen opvatting hierover. Harnack was van mening dat de katholieke kerk met haar ambten, traditie en instituut niet eerder dan in de tweede eeuw was ontstaan tijdens de strijd met de gnostische stromingen. Het betrof daarbij een ontwikkeling die altijd al in de protestantse kerken als een *afval* van het oorspronkelijke zuivere oer-Evangelie werd gezien.

Käsemanns conclusies riepen veel reacties op vanuit de wereld van exegeten en theologen. Was deze situatie niet van grote oecumenische betekenis? vroeg men zich af. Käsemann beoordeelde het zogeheten *Frühkatholizismus* als een *foute* ontwikkeling, die eigenlijk niet thuishoort in het Nieuwe Testament. Er moest dus een verklaring gevonden worden voor deze *Fehlentwicklung*. Maar hoe is het Woord Gods in de Schrift dan te verstaan?

1. Käsemanns oplossing: de Canon binnen de Canon

Käsemann meende met zekerheid als de kern van het Evangelie te kunnen vaststellen: '*de rechtvaardiging van de zondaar*'. Dit veronderstelde hart van het Evangelie werd nu als *de Canon binnen de Canon* aangenomen. Dit hield daarmee een keuze in uit het geheel van de nieuwtestamentische boodschap. Uit het gegeven van de grote diversiteit in de weergave van de Woorden en Daden van de Heer Jezus in de Evangelien zag Käsemann slechts



onoverbrugbare tegenstellingen. Deze *breuk* in de Canon bracht Käsemann tot de opvatting dat de eenheid van de Kerk niet bestaat, maar dat de Canon eerder de grondslag vormt voor de veelheid van de confessies. Wat betekende dit voor de oecumenische beweging?

De grote charismatische apostel Paulus zou niets van doen gehad hebben met het ontstaan of het instellen van het ambt in de Kerk. De Geest en het ambt worden door Käsemann eerder als tegenstellingen gezien. Onoverbrugbare tegenstellingen ziet Käsemann ook tussen de Evangelieën van Marcus, Mattheüs, Lucas en Johannes. Ze hebben elk hun eigen dogmatische inhoud. Tevens was Paulus mede beïnvloed door de heidensgnostische mysteriegodsdiensten, zoals de godsdiensthistorische school zou hebben aangetoond. Hierdoor zou eveneens een *breuk* zijn ontstaan met de inhoud van het oer-Evangelie. Er is dus slechts grote diversiteit zonder eenheid volgens Käsemann en zijn school.

2. Katholieke reactie

De markante theoloog Hans Küng ging in discussie met Käsemann over het geconstateerde *Frühkatholizismus* in het Nieuwe Testament.² Het vroeg-katholicisme plaatst de protestantse theologie voor zware beslissingen, stelt Küng. Maar hoe kan dan de Kerk, ondanks de verscheidenheid en diversiteit, toch de eenheid van de Canon in de verkondiging hebben vastgehouden en beleden?

Door de kritische afwijzing van bepaalde ontwikkelingen in het apostolisch tijdvak, zoals de instelling van het ambt, de apostolische successie, wijding, en sacramenten, die gevonden worden in de Pastorale Brieven, bij Paulus en in de Handelingen, werd de weg *terug* naar het begin, het oer-evangelie gezocht. Küng wijst er echter op dat de Kerk, als nieuwtestamentisch Godsvolk, ons het Nieuwe Testament als *geheel* in een canongeschiedenis heeft overgeleverd. Zonder de Kerk zou er geen Nieuwe Testament zijn!

Küng houdt vervolgens Käsemann voor dat hij de kern van het Evangelie, de rechtvaardiging van de zondaar, het *geheel* laat zijn en al het andere door 'onderscheiding der geesten' wegwerkt.

Wat betekent dit? Niets anders dan het principiële afzien van de katholiciteit in het verstaan van de Schrift ten gunste van de 'haireisis'. Op het Nieuwe Testament als *geheel* kan de protestantse exegeet zich niet meer beroepen nadat men de katholiciteit heeft prijsgegeven.

Alleen de katholieke kan het katholieke in het Nieuwe Testament au sérieux nemen. Käsemann en zijn collega-dogmaticus H. Diem zijn niet bereid het Nieuwe Testament *kath'olon* te verstaan. Zij missen, vervolgt Küng, de volle vrijheid en openheid voor het geheel van de nieuwtestamentische boodschap, waarbij bij voorbaat alle lichten op rood gaan indien minstens van verre 'Rome' in zicht komt...

Wij, katholieken, aldus Küng, zijn ervan overtuigd, dat wij er met de Oude Kerk goed aan doen het geheel van het Nieuwe Testament als een *juist* getuigenis van het openbaringsgebeuren in Jezus Christus en daarbij elk afzonderlijk getuigenis waarachtig maar gedifferentieerd in zijn gerichtheid op het heilsgebeuren in Christus te laten gelden en zowel theologisch als praktisch au sérieux te nemen. En als het Nieuwe Testament in zijn latere delen overgaat in het vroeg-katholicisme, dan zal katholieke exegetische proberingen laten zien dat bij een werkelijk historisch begrip hier geen bederf van het oorspronkelijke gebeurt, maar echte en geldige ontwikkeling.

3. Is er een weg naar hereniging?

Deze weg is er, stelt Küng. Hij bestaat hierin dat de katholieke theologie het Nieuwe Testament in *protestantse* concentratie en de protestantse theologie het Nieuwe Testament in *katholieke* wijdheid steeds meer *au sérieux* tracht te nemen. Er is dus nog een grote gemeenschappelijke taak!

Opvallend is wel dat zeker niet elke reformatorische theoloog of exegeet de oplossing van Käsemann inzake de Canon in de Canon beaamt. Zo geeft bij voorbeeld prof. G. Sevenster in zijn bijdrage 'Vroeg-katholicisme en de eenheid van het Nieuwe-Testament'³ Küng gelijk dat er geen sprake is van een 'Fehlentwicklung' in het Nieuwe Testament. Sevenster houdt ook vast, bij alle verscheidenheid, aan de eenheid van de Schrift, aan de eenheid van de prediking, en stelt dat ook al is er sprake van een centrum in de Schrift er voor ons

een *tota scriptura* blijft gelden. Sevenster besluit zijn bijdrage met de vaststelling: "Het 'andere' moet telkens mee gehoord worden om het centrale voluit te horen." (curs. CL.)

4. Een radicale frontverschuiving

Merkwaardig is dat er over het vroeg-katholicisme na de jaren zestig geen verdere discussie meer heeft plaatsgevonden. Het thema lijkt 'ondergedoken' en heeft plaats moeten maken voor een andere dominante ontwikkeling, namelijk de zogeheten *Rückfrage* naar Jezus, dat wil zeggen naar de gereconstrueerde historische Jezus. Het lijkt me van belang te horen wat de reformatische theoloog G. Berkouwer hierover zegt. In zijn *De Heilige Schrift*⁴ gaat de auteur in op de canonkritiek van Käsemann naar aanleiding van het geconstateerde vroeg-katholicisme in het Nieuwe Testament: "Veeleer zou men kunnen zeggen dat het canonieke getuigenis dat zich in zo zeer gevarieerde situaties doet gelden, juist zijn *universele canoniciteit* doet gevoelen".

Berkouwer noemt het probleem van de Canon in de Canon een *voluit* oecumenisch probleem, maar wijst op het algemene gevaar, voor elke Bijbellezer, dat de frequente canonreductie in allerlei theologische beschouwingen tot de legitieme benadering van het Nieuwe Testament wordt gemaakt.

Wat betreft de frontverschuiving merkt Berkouwer over de *Rückfrage* naar Jezus op "dat we meermalen de indruk krijgen dat deze keus ons opgedrongen wordt."

De hele discussie en strijd over het Kerugma, de breuk in de Canon, de eenheid en verscheidenheid van de H. Schrift, het aangetroffen vroeg-katholicisme, verschuift nu naar de *historische Jezus*⁵ als tegenhanger van de Christus van de Evangelien. Deze invloedrijke tendens, welke volgens paus Benedictus XVI vooral vanaf 1950 de Kerk in toenemende mate schade toebrengt, raakt aan de algemene *geloofwaardigheid* van Gods Openbaring in het hele Nieuwe Testament.⁶ Maar eenmaal zal het vroeg-katholicisme wel weer op de oecumenische agenda komen te staan, want - om kardinaal Newman te citeren - , "De Waarheid strijdt voor zichzelf."

¹ N. Appel s.j., *Kanon und Kirche*, Verlag Bonifatius Drückerei, Paderborn, 1963; W.Marxsen, *Der Frühkatholicismus im Neuen Testament*, Biblische Studien nr. 21, Neukirchner Verlag, 1958.

² H. Küng, 'Kerk in Concilie', Het vroeg-katholicisme in het Nieuwe Testament, serie Oecumene, pp.114-142, Uitg. Paul Brand 1963.

³ Bijdrage van G. Sevenster in: *Protestantse verkenningen na Vaticanum II*. Uitg. Boekencentrum 1967.

⁴ G.C. Berkouwer, *De H. Schrift*, deel 1, dogmatische studien, Uitg. J.H.Kok, Kampen, 1966.

⁵ Dr Franz Court, 'Der historische Jesus als Auslegungsnorm des Glaubens?' in: *MthZ* 1974 nr. 4. Een uitstekende weergave van deze verschuiving.

⁶ J. Ratzinger-Benedictus XVI, *Jezus von Nazareth*, deel 1, p. 9 (Woord vooraf).

De Engelse wortels van Willibrord in de vroegmiddeleeuwse herinnering¹

Drs. Miriam Adan Jones



Wie aan Willibrord denkt, denkt vaak als eerste aan wat hij allemaal bereikte op het vasteland van Europa. De kerken die hij bouwde, de kloosters die hij stichtte, de heidenen die hij bekeerde – hoe hij zich de bijnaam 'apostel der Friezen' verwierf. Bij zijn Engelse wortels wordt minder vaak stilgestaan. Dat heeft niet alleen met ons hedendaags perspectief te maken: duizend jaar geleden was het net zo.

Er is niet veel bekend over Willibrords eerste dertig levensjaren. We weten dat hij geboren werd in Northumbrië (het tegenwoordige noorden van Engeland) en daar ook opgroeide. Vanaf ongeveer zevenjarige leeftijd was hij oblaat in het klooster van Ripon. Als jonge man van twintig, vertrok Willibrord naar Ierland om te studeren in het klooster Rath Melsigi. Dat klooster stond onder de leiding van Egbert, die ook uit Northumbrië kwam. Egbert was het, die Willibrord overhaalde om zending naar het vasteland van Europa te worden. Willibrord was toen begin dertig en had twaalf jaar in Ierland gewoond.

Onder Willibrords bezittingen toen hij de overtocht maakte, was een kalender met de feestdagen van heiligen. Hij zou het nog vele jaren gebruiken. In 728 bereikte hij zijn zeventigste verjaardag en dat vierde hij door in de kantlijn van zijn kalender een mini-autobiografie te schrijven – de enige tekst van zijn hand die ons overgeleverd is:

"In de naam van de Heer kwam Clemens Willibrordus in het jaar 690 vanaf de incarnatie van Christus over de zee naar Frankrijk en in de naam van God is hij, in het jaar 695 vanaf de incarnatie van de heer, hoewel onwaardig, in Rome door de apostolische man, de heer Paus Sergius tot bisschop gewijd. Maar nu leeft hij, in naam van God, in het jaar 728 vanaf de incarnatie van onze heer Jezus Christus, gelukkig in de naam van God."

Willibrord noemt als de twee belangrijkste momenten van zijn leven zijn overtocht naar Frankrijk in 690 en zijn wijding door paus Sergius in Rome in 695. Over de kerk die hij bouwde in Utrecht zwijgt hij, over het klooster dat hij in Echternach had gesticht ook. Ook zegt hij niets over zijn Engelse wortels en zijn verblijf in Ierland.

Het boek waar hij zijn kanttekening in plaatste, daarentegen, laat wel heel duidelijk de sporen van zijn tijd in Engeland en Ierland zien. De heiligen die erin stonden waren namelijk overwegend Engels of Iers. Dat was niet alleen zo omdat het boek in Ierland geschreven was: de kalender was een 'levend' document, waaraan steeds nieuwe namen werden toegevoegd. Maar ook al verbleef Willibrord vele jaren in de lage landen, de plaatselijke figuren uit Frankrijk die aan zijn kalender werden toegevoegd bleven een kleine minderheid, terwijl wel nieuwe Angelsaksische namen opgenomen werden.

We weten dus dat Willibrords Engelse wortels een stempel hebben gedrukt op zijn werk op het vasteland. Toch werd de Engelse achtergrond van Willibrord in de vroege middeleeuwen (ca. 800-1000) vaak verzwegen door de schrijvers die het over hem hadden. Daarom is het opvallend, wanneer de herkomst van Willibrord wél genoemd wordt. Drie voorbeelden laten zien, dat dat stevast gebeurde op momenten dat de verhoudingen tussen Engeland en Europa ineens weer actueel geworden waren.

1. Alcuinus

De belangrijkste bron voor het leven van Willibrord is het heiligenleven dat geschreven werd door Alcuinus, een landgenoot en ver familielid van Willibrord. Geboren rond 735, was hij in York opgeleid en tot diaken gewijd. In 782 kwam hij bij Karel de Grote in dienst als onderwijzer. Hij zou de rest van zijn leven dicht betrokken blijven bij Karel en het Franse hof. In 796, toen hij ongeveer 60 jaar oud was, werd Alcuinus abt van de abdij van

Teksten oecumenisch symposium 'De Brexit van Willibrord'

Sint-Maarten in Tours. In hetzelfde jaar ging hij in op het verzoek van zijn collega Beornrad, abt van het klooster in Echternach, om een biografie van Willibrord te schrijven. Het werd een 'tweelingwerk' dat bestond uit een beschrijving van het leven van Willibrord in proza en in poëzie.

Maar het heiligenleven was niet het vroegste werk van Alcuinus waarin Willibrords zending beschreven stond. Die eer was aan een lang gedicht over 'de bisschoppen, koningen en heiligen van York', dat voor de voormalige leerlingen van Alcuinus in York bestemd was. In een lange passage over de vele zendelingen die door York en omstreken voortgebracht werden, schreef hij:

*"Dit volk van ons, moeder van beroemde mannen,
hield degenen die ze voortbracht niet voor zichzelf,
besloten binnen de grenzen van het koninkrijk,
maar velen van hen stuurde ze ver overzee,
naar de volkeren, zodat ze liever de zaden van het leven konden verspreiden."*

Dan volgt een stuk over de missies van Egbert en Wihbert in Ierland en Schotland. Vervolgens komt Willibrord aan bod:

*"Anderen reisden in schepen over de oostelijke zeeën
op zoek naar heidense landen, waar ze het woord van heil
probeerden te zaaien in wilde harten door hun prediking.
Zo iemand was de uitstekende bisschop Willibrord,
die vele duizenden van het Friese volk voor Christus
gewonnen had door hemelse waarschuwingen.
Vele jaren deed hij eer aan zijn bisschoppelijk ambt
en hij bouwde daar vele kerken voor God
en plaatste daarin priesters en dienaren van het Woord;
nadat hij dit alles gedaan had, stierf hij – gelukkig en in vrede."*

Dat Alcuinus hier voor een Engels publiek schrijft, is in deze passage overduidelijk. Hij beschrijft de zendelingen als een soort afgevaardigden van 'ons volk' – de Northumbriërs.

Ook Willibrord hoort daarbij. Niet alleen het etnische maar ook het geografische perspectief is Brits: de Noordzee ligt 'oostelijk', en Willibrords reis over de zee is een vertrek en geen komst.

Tegen deze achtergrond kunnen we zien hoe het latere gedicht voor Beornrad op een heel andere manier met Willibrords Engelse wortels omspringt. Hier is het perspectief namelijk Europees:

*"Er kwam iemand uit het westen, het einde van de wereld,
een krachtige man [...]
naar u, gelukkige Francië, in de tijd van Pepijn,
die reeds voor u voortgebracht was door de vruchtbare moeder Brittannië,
en die Ierland onderwezen en met heilige studies gevoed had.
Zijn naam was Willibrordus..."*

Willibrord gaat niet, maar komt. Brittannië is niet 'hier' maar 'daar' – aan 'het einde van de wereld'. De Noordzee ligt niet in het oosten maar het westen. Bovendien wordt de lezer aangezet zich met Frankrijk te identificeren doordat *Francia* met 'u' wordt aangesproken.

Willibrord wordt in dit gedicht ook in een veel complexer netwerk van landen en volkeren geplaatst. In het York gedicht heeft hij nog maar twee verbindingen: met 'ons volk' in Brittannië en met de Friezen overzee. Maar hier worden er zelfs binnen de eerste paar regels al andere verbanden zichtbaar: naast Brittannië ook Ierland en Frankrijk. Tegelijkertijd blijft ook de verbintenis met Northumbrië specifiek in beeld, die Alcuinus helemaal op het eind van zijn gedicht uitgebreid behandelt in het kader van Willibrord's familieachtergrond.

In de prozaversie krijgt de Northumbrische achtergrond van Willibrord een nog prominentere plaats. De eerste regel luidt namelijk: "Er was op het eiland Brittannië in de provincie Northumbrië..." Willibrord wordt op deze manier vanaf de openingszin van de biografie binnen het kader van Brittannië en Northumbrië geplaatst en geduid.

Deze nadruk op Willibrord's herkomst moet opzettelijk zijn geweest. De reden blijkt wanneer we kijken naar het lezerspubliek en het tijdstip van het uitbrengen van de Willibrord-biografie. Alcuinus mocht zijn werk namelijk aan Beornrad hebben opgedragen, hij wist

Teksten oecumenisch symposium 'De Brexit van Willibrord'

heel goed dat het wijder verspreid zou worden. Naast de monniken van Echternach, zijn Koning Karel de Grote en zijn hof als secundaire lezerspubliek merkbaar op de achtergrond aanwezig. Historicus Ian Wood heeft aangetoond hoe Alcuinus bepaalde details, die Karel wellicht tegen de borst zouden stoten, opzettelijk weglief uit zijn relaas, en hoe hij het verhaal van Willibrord gebruikte om invloed uit te oefenen op het beleid dat in het oosten van het Frankische rijk gevoerd zou worden bij de bekering van de Avaren. Die hadden zich namelijk net in dat jaar gewonnen gegeven en waren bij het Frankische rijk ingelijfd.

Maar in het jaar 796 voltrok zich ook een andere belangrijke politieke omwenteling: de koning van Northumbrië, Æthelred I, was in april door politieke rivalen vermoord. Karel, die vlak voor de dood van Æthelred gezanten naar Northumbrië had gestuurd met geschenken, was woest toen hij kort daarop van de koningsmoord hoorde. Hij had zijn geschenken weer opgeëist – die moesten zijn gezanten, inmiddels doorgereisd naar het zuiden, weer op gaan halen – en zich tegen het Northumbrische volk gekeerd. In een brief beschreef Alcuinus de reactie van Karel:

“Hij werd zo kwaad op het volk, dat hij zijn gulle gaven weer terugnam. Want hij vond, zo zei hij, ‘dat verraderlijke en perverse volk, dat zijn eigen heersers vermoordt’ nog erger dan heidenen. En hij had hen, als ik niet voor hen had gepleit, alle goeds willen afnemen en zo veel kwaad willen doen als hij kon.”

Alcuinus had Karel tot bedaren weten te brengen, maar tegen deze achtergrond is het toch wel heel opmerkelijk dat hij niet al te veel later in zijn biografie van Willibrord – wetend dat die gelezen zou worden, zo niet door Karel zelf, dan zeker door anderen die dicht bij hem stonden – de Northumbrische wortels van Willibrord zo prominent ten toon stelt. Het verzoek van Beornrad om een biografie van Willibrord had hem de gelegenheid geboden om het imago van zijn geboorteland weer wat op te poetsen voor zijn Frankische lezers, en die heeft hij niet voorbij laten gaan. Tegenover het oordeel van Karel, dat de Northumbriërs ‘enger dan heidenen’ zouden zijn, laat Alcuinus een Northumbrische heilige zien, die juist de heidenen aan de rand van het Frankische rijk kwam bekeren.

2. Hucbald

De volgende vroegmiddeleeuwse auteur die melding maakte van Willibrords achtergrond was Hucbald van Saint-Amand. Hucbald schreef een nieuwe versie van een eerdere biografie van Lebuinus, die in de achtste eeuw als zendeling actief was in de lage landen en daarmee dus in het voetspoor van Willibrord trad. Ook was Lebuinus net als Willibrord in Ripon grootgebracht. Willibrord werd in de eerdere versie van de biografie van Lebuinus wel genoemd, maar Hucbald vulde de informatie over Willibrord in zijn versie aan met citaten uit Beda en Alcuinus. Onder andere voegde hij toe dat Willibrord "van het Engelse volk uit Brittannië kwam" – een gegeven dat zijn anonieme voorloper niet had benoemd.

Omdat de anonieme auteur van het eerdere werk deze overeenkomst tussen Willibrord en Lebuinus niet noemde, lijkt het onwaarschijnlijk dat de gelijkenis tussen de twee zendingen de enige reden was voor Hucbalds interesse in Willibrords achtergrond. Wat kan dan verder hebben bijgedragen aan Hucbalds bijzondere interesse in de Engelse wortels van Willibrord? Net als bij Alcuinus lijken ook hier politieke ontwikkelingen een rol gespeeld te hebben. Ook al is het is onbekend wanneer precies Hucbald zijn herziening van de *vita Lebuini* ondernam, we weten dat het werk voor zijn overlijden in 930 af was – maar misschien niet al te lang daarvoor: laten we dus zeggen rond 925. Dat was een periode waarin de contacten tussen Engeland en vasteland enorm opbloeden.

In 924 was namelijk in Engeland koning Æthelstan aan de macht gekomen, en hij liet in zijn hof een frisse, kosmopolitische wind waaien. Hij onderhield goede contacten met kerken en kloosters op het vaste land. Bij hem aan het hof vonden ook verschillende geestelijken uit de lage landen een plek. En naast kerkelijke en monastieke netwerken bouwde hij ook aan adellijke netwerken: Æthelstans halfzussen trouwden bijna allemaal met edellieden op het vasteland. In Vlaanderen, waar het klooster van Saint-Amand lag, heerste ondertussen sinds 918 graaf Arnulf I – van zijn moeders kant een kleinzoon van de Engelse koning Alfred en dus een neef van Æthelstan. Ook Arnulf had belang bij goede contacten met zijn burens aan de andere kant van het kanaal – onder andere omdat ze samen sterker stonden tegen de steeds brutalere Vikingen.

Teksten oecumenisch symposium 'De Brexit van Willibrord'

De Sint-Amandsabdij, waar Hucbald werkte, was een eigenklooster van Arnulf I, en van groot belang voor de Vlaamse dynastie. Het is dus waarschijnlijk, dat in deze omgeving het belang van goede contacten met Engeland goed verstaan werd en dat Hucbalds interesse in de Engelse afkomst van Willibrord daardoor geprikkeld werd. Willibrord stond symbool voor de goede contacten tussen Brittannië en vasteland, die in Hucbalds tijd opnieuw opbloeiden en die voor velen van belang waren.

3. Ruopert

Een laatste voorbeeld is Ruopert van Mettlach. Hij schreef zo'n halve eeuw later dan Hucbald, rond 980, in het klooster in Mettlach (vlak bij de huidige grens tussen Duitsland, België en Luxemburg). In opdracht van aartsbisschop Egbert van Trier schreef Ruopert een biografie van Adalbert van Egmond. Adalbert zou één van de twaalf metgezellen van Willibrord zijn geweest en daarom krijgt Willibrord in de eerste hoofdstukken van dit werk de nodige aandacht. Ook de periode voor zijn aankomst in de lage landen komt daarbij aan bod.

Net als bij Alcuinus en Hucbald, blijkt bij Ruopert het beoogde lezerspubliek van doorslaggevende waarde bij het bepalen van de interesse die hij toont in Willibrords wortels. Ten eerste zijn er aanwijzingen voor goed en veelvuldig contact tussen Trier en Mettlach enerzijds en Engeland anderzijds in deze tijd. Dat zou, net als in het Saint-Amand van Hucbald, hebben kunnen bijdragen aan de waardering van de Engelse achtergrond van Willibrord. Ten tweede was Ruoperts opdrachtgever, Egbert, van moederskant het kleinkind van graaf Arnulf I van Vlaanderen en dus zelf ook mede van Engelse afkomst. Als blijkt van het belang dat zijn ouders daaraan hechtten, droeg hij zelf een Engelse naam. Die had hij gemeen met een Engelse koning, zijn over-over-over-grootvader, Egbert van Wessex (802-839), én met de stichter van het klooster in Rath Melsigi waarvandaan Willibrord en Adalbert op zendingsreis werden uitgezonden.

Het is dan ook geen toeval dat Ruopert zijn verhaal over Adalbert niet bij Adalbert zelf, maar bij Egbert laat beginnen:

“Wij lezen in de kerkelijke historiën dat Sint Egbert, door een hemels verlangen geïnspireerd, zijn vaderland, ouders en gehele adellijke familie heeft verlaten en uit liefde voor het pelgrimschap en vurig verlangen naar een teruggetrokken leven naar Ierland is vertrokken. [...] Zwermen Angelen en Ieren vlogen alsof ze met elkaar wedijverden op hem af, verlangend zich vrijwillig bij zijn leerlingenschaar te voegen. [...] Toen hij dan ook hoorde dat de volkeren van Germanië erger dan alle andere in de dwaling van het ongeloof waren verstrikt [...] riep [hij] andere dienaren op dezelfde boodschap te gaan prediken: namelijk de priester Willibrord, een man van apostolische genade en de zeer doorluchtige belijder van Christus, Adalbert, over wie wij in het voorafgaande hebben gesproken, tezamen met tien anderen die zo van eenzelfde vuur voor het geloof bezielde waren...” (vert. G.N.M. Vis)

Ruopert had Alcuinus goed gelezen en gebruikte veel citaten uit zijn Willibrordbiografie in zijn eigen werk. Maar het is opvallend dat hij, in tegenstelling tot Alcuinus, geen nadruk legde op de specifiek Northumbrische achtergrond van Willibrord. Integendeel, hoewel hij duidelijk maakte dat Willibrord uit Iers-Engelse kringen voort was gekomen, liet hij in zijn tekst in het midden of Willibrord zelf nu Engels of Iers was geweest. Wellicht kon hij dat bekend veronderstellen. Echternach, het klooster dat Willibrord gesticht had en waar hij begraven lag, lag immers vlakbij en was nauw met Trier verbonden. Daar had de bibliotheek een afschrift van de biografie van Willibrord door Alcuinus, die Egbert dus zou kunnen hebben geraadpleegd.

Maar misschien speelt er ook iets anders: juist in Echternach en Trier leefde de traditie van Willibrords Ierse periode nog lang voort. Niet Northumbrië, maar het klooster te Rath Melsigi was voor deze gemeenschappen wellicht de belangrijkste plaats in Willibrord's jonge jaren. Uit de manier waarop Ruopert de Engelse achtergrond van Willibrord behandelt, blijkt dan ook dat het hem niet om Willibrord's afkomst, maar om zijn herkomst te doen was. Vooral belangrijk was daarbij de band met Egbert, naamgenoot van zijn opdrachtgever, die als een geestelijke vader van Willibrord en Adalbert – en van hun missie – werd neergezet.

4. Conclusie

De Engelse wortels van Willibrord werden nooit helemaal vergeten, maar hoe prominent ze naar voren gebracht werden had alles te maken met de bedoelingen van de schrijvers die Willibrord in herinnering brachten. In veel teksten worden ze verzwegen, wordt Willibrord stilletjes zo goed als inheems. Maar op specifieke momenten duikt Willibrords Engelse achtergrond juist weer des te opvallender op: bij zijn landgenoot Alcuinus die het aanzien van zijn eigen land ten overstaan van de Franken weer wat wil opkrikken, bij Ruopert die zijn opdrachtgever vleit door zijn eigen Engelse wortels met die van Willibrord in verband te brengen, en bij Hucbald die in Willibrord een voorloper ziet van de bloeiende contacten tussen Engeland en vasteland in zijn eigen tijd. Telkens blijkt dat de Engelse wortels van Willibrord vooral interessant gevonden werden op het moment dat het contact tussen Engeland en vasteland in de eigen tijd op de een of andere manier belangrijk gevonden werd – of het goed ging, of juist niet.

Ook het symposium met de titel 'De Brexit van Willibrord', wilde Willibrord en zijn Engelse wortels met de actualiteit in verband brengen. Net als vroegmiddeleeuwse schrijvers hoopten we, door Willibrords Engelse wortels in herinnering te brengen, ook iets te zeggen over het heden, en over de toekomst. Daarmee staan we in een lange traditie, die tot in de tijd van Willibrord zelf terugvoert.

¹ Dit is een verkorte en bewerkte versie van de lezing die op 6 november 2017 gehouden werd op het symposium "De Brexit van Willibrord" in Utrecht.

De Brexit van Willibrord als missionaire peregrinatio

Abt drs. Gerard Mathijssen



Na kennisname van de boeiende tekst van mevrouw Jones begrijp ik althans enigszins hoe de organisatoren van dit symposium op het idee zijn gekomen om mij hier uit te nodigen. Mevrouw Jones refereert immers uitvoerig aan Ruopert van Mettlach en zijn Vita van Sint Adelbert. Waarschijnlijk heeft Bisschop Egbert van Trier hem, misschien samen met een andere monnik van Mettlach naar Egmond gezonden. De deugden en de wonderen van de heilige verleenden een glans die afstraalde op de grafelijke familie die de abdij beschouwde als haar eigendom waar haar doden hun laatste rustplaats vonden.

1. Vita van Adelbert

We mogen aannemen dat Egbert zo'n Vita van de lokale heilige zag als een bijdrage aan de status van het klooster dat door zijn vader graaf Dirk II was gesticht, en waar hij zelf de eerste beginselen van lezen en schrijven had ontvangen. Op jonge leeftijd werd hij vervolgens toevertrouwd aan de kathedrale school van aartsbisschop Bruno van Keulen, broer van keizer Otto I, en werd hij al spoedig verbonden aan de keizerlijke hofkapel. Dat was een kweekvijver voor bisschoppen, en al in 977, Egbert is dan 27 jaar, wordt hij aartsbisschop van Trier, het Rome van het Noorden. Hier maakt hij naam als bevorderaar van de kerkelijke kunst, maar ook van het monnikenwezen. En hij vergeet de door zijn familie gestichte abdij niet, maar schenkt haar boeken, paramenten, en bovenal een Vita van de patroonheilige. Op 43jarige leeftijd sterft hij daar. In Trier wordt hij als zalige vereerd.

In zijn Vita maakt Ruopert heel uitdrukkelijk melding van de gehechtheid van Adelbert aan zijn thuisland en zijn familie. Dat verwacht je misschien niet van een heilige, maar in de Vita doet het geen afbreuk aan het aureool van Adelbert. Integendeel het illustreert zijn 'morum lenitas' zijn zachte inborst en stelt zijn deugd in het licht die hem ertoe gebracht

had 'zijn vaderland, familie en alle gerieflijkheden van zijn geboortegrond' op te geven. Die zelfde menselijkheid doet hem in Egmond vriendschap sluiten met een zekere Eggo aan wie hij toevertrouwt dat hij zijn vaderland en zijn ouders wil gaan bezoeken om ook op hen iets van zijn geestelijke genade over te dragen. En na dit gesprek maakt hij zich gereed voor zijn overzeese reis, en brengt zijn geboorteland de lang verwachte zegen van zijn komst.

Na de lezing van mevrouw Jones lees ik dit verhaal niet meer uitsluitend met de naïeve blik die bij een hagiograaf enkel vroomheid verwacht, maar denk ik: wat zou Ruopert hiermee bedoelen? Welke politieke motieven spelen hier mee? Wil de hagiograaf wellicht zo zijn opdrachtgever en broodheer tegemoetkomen, die immers ook affectief verbonden blijft met zijn thuisland aan de kust van de Noordzee?

2. Perigrinari propter Christum

De Vita van Adelbert laat zien dat onze missionaris het heimwee naar zijn vaderland verbindt met een oprechte genegenheid voor de mensen die aan zijn zorgen waren toevertrouwd. Tot zijn ascese behoorde het uithouden van deze spanning. Men noemt dit het 'perigrinari propter Christum', vreemdelingschap omwille van Christus, de Griekse klassieke term is *Ξενιτεία*.

Al tijdens de Merovingen ontstond een beweging vanuit Ierland van monniken die in groepjes van 12 hun geliefde vaderland vaarwel zegden om in den vreemde het Evangelie te verspreiden. Hun hoofdmotief was waarschijnlijk zelfheiliging. Er zijn verschillende golven van missionering geweest. Het bloeiende monastieke leven in Ierland met zijn eigen spiritualiteit oefende aantrekking uit op de Engelse monniken. Die gingen graag op stage naar de Ierse kloosters, en werden dan aangestoken met diezelfde drang tot het pelgrimschap.

Van Willibrord en nog minder van Adelbert kan ik daarover weinig gegevens naar voren brengen, maar misschien mag een enkel citaat van Bonifatius geboden worden. Van hem zijn ons preken overgeleverd en een heel aantal brieven, o.a. aan zijn nichten Lioba en Walburgis, die hij uit hun Engels klooster naar Duitsland liet komen om hem bij te staan in zijn missioneringsarbeid.

Aan Walburgis raadt hij in brief 27 de peregrinatio aan. Hij schrijft:

“Wanneer gij door toedoen van wereldse mensen in het vaderland op geen enkele manier de vrijheid voor de geestelijke rust kunt verkrijgen, lijkt het mij beter, als u dat kunt en wilt, dat u door een pelgrimstocht de vrijheid voor contemplatie verwerft.”

En in brief 104 aan de aartsdiaken Lammulus:

“Waar de lichamen door een grote afstand gescheiden worden, daar verenigt de liefde dikwijls op geestelijke wijze. Het is eigen aan de niet geringe ellende van onze pelgrimstocht dat een vriend slechts op afstand en met zorgzame herinnering kan denken aan de andere vriend die hij hevig bemint, maar dat hij de kwellende en lastige vijand in zijn buurt moet verdragen. Mocht ik op mijn pelgrimstocht u, broeder, als trooster in mijn nabijheid hebben, van uw heilige raad gebruik maken, van uw vertroosting genieten, door uw dierbaar aangezicht verheugd worden en door uw heilige aansporing verkwikt worden” (vertaling Dom Roger De Coster).

3. Conclusie

De Engelse missionarissen bleven affectief verbonden met hun achterban. Hun peregrinatio werd ingegeven onder invloed van de spiritualiteit van het Ierse monnikendom en hun welslagen dankten zij aan de steun van de regerende machthebbers van Europa die hun werk waardeerden.

Willibrord gedenken

Prof. dr. Mechteld Jansen



1. Toekomst door gedenken van het verleden

In deze reactie op de boeiende lezing van Miriam Jones Adan wil ik graag nadruk leggen op het belang van het *gedenken*, omdat het gedenken altijd bewust maakt van een verschuldigd zijn aan mensen die ons voorgingen. Mensen die met een belofte in hun hoofd, een *promissio*, op weg gingen, op *missio*, op missie om die belofte met anderen te delen. In hun levenstijd hebben zij de vervulling van die belofte nooit geheel vervuld gezien, dus die belofte staat altijd, gedeeltelijk, nog uit. Gedenken betekent ook een herinnering aan een erfenis op mij nemen. Er bestaat wel degelijk zoiets als een collectief geheugen, dat gevormd wordt door de verhalen die ons verteld worden en die wij elkaar vertellen. Ik neem erfenissen op mij van de christelijke traditie, de koloniale traditie, de feministische traditie en weet mij daardoor verschuldigd aan die erfenissen, zonder kwaad en goed uit die tradities tot juk te maken dat ik als *geheel* meetorsen moet.

Gedenken, *zakhor*: een van de meest gebruikte werkwoorden in Tenach, gedenk toch! Herinner je, schijnt 169 keer in Tenach voor te komen. Het is een activerend appel op ons, om ons op zodanige manier het verleden te herinneren, dat het een bron van wijsheid voor het heden wordt en een bron van hoop voor de toekomst. Die manier van herinneren wordt voortgezet in de woorden van Jezus bij het laatste maal met zijn vrienden: 'doe dit in herinnering aan mij', waarbij herinnering een meer dan cognitief/mentaal proces wordt. Het wordt een actieve herinnering, een levenspraktijk. Evenzo bij de oproep je de vrouw te herinneren die Jezus' voeten zalfde: overal waar het evangelie gebracht wordt, zal ook van haar verteld worden, in actieve herinnering aan haar (Mt. 26,13). Gedenken betekent zorg blijven dragen voor iemand, zoals God mensen gedenkt.

Herinner je! Het juiste gedenken leidt tot erkenning. Dat geldt denk ik individueel en collectief. Het leidt tot erkenning van wat wij anderen hebben gedaan, aan goed en kwaad, en aan wat ons is aangedaan. Collectief leidt het tot erkenning van wat ons aan goed en kwaad van 'buiten ons' is overkomen, wie ons wat heeft aangedaan en aan wie wij wat hebben gedaan. En hoe 'wij' op basis daarvan denken een 'wij' geworden te zijn. Daar waar herinnering uitblijft en dus de erkenning uitblijft van verwonding én van daderschap (in het Engels: the withholding of recognition, zie Jonathan Sacks, *The Home we Build Together*, p. 61 en Paul Ricoeur, *Parcours de Reconnaissance*) leidt tot steeds meer nadruk op slachtofferschap en steeds meer groepen die tegen elkaar opstaan omdat zij zich nog meer verwond voelen dan de anderen.

2. Profeten komen vaak van buiten

Profeten uit het eerste testament worden van buiten geroepen om heil en onheil aan te zeggen aan koning of volk. Jona moest naar Ninevé, getuigen komen vaak 'van elders' om naar het hof of andere plaatsen van macht te gaan en daar hun analyse van de toestand te geven.

Profeten in onze tijd hoeven niet per definitie onheilsprofeten te zijn. We kennen heden ten dage vele onheilsprofeten die ons terecht wijzen op de catastrofale gevolgen van een gewoon maar doorgaan op de weg van uitputting van de grondstoffen en vervuiling van de aarde. Maar het is lastig om authentieke profetie te onderscheiden van schreeuwerige volksmenners. Er zijn ook genoeg profeten die de ondergang van onze beschaving verkondigen als gevolg van een al te soepel immigratiebeleid. Authentiek hedendaags profetisch spreken gaat niet somberen met alle volksmenners, die reeds jaren hun ongelovige onheilsprofetieën naar ons toeschreeuwen. Hedendaags-dwarsig profetisch spreken laat eerlijk zien dat het wel degelijk zoden aan de dijk zet om te delen. Wereldwijd gaan meer kinderen langer naar school. Wereldwijd vallen er minder slachtoffers door oorlog en terreur dan in de jaren '50. Ik omarm dat soort nieuws, niet vanwege struisvo-gelpolitiek, maar precies omdat het 'profeteren' van tsunami's van duisternis in deze tijd veel angst, onrust en instabiliteit oproept. Daar profiteren quasi-messiasen van.

Teksten oecumenisch symposium 'De Brexit van Willibrord'

Willibrord gedenken betekent mij te binnen brengen dat Nederland een land van mensen is die van buiten kwamen en dat dat altijd zo geweest is. Vanaf het prilste bestaan is ons land voor zover er iets bestaat als 'ons land' beïnvloed door mensen van over de poreuze grens, van 'overzee'. Terzijde: Miriam Jones' lezing riep bij mij opnieuw de vragen wakker die gepaard gaan met historiografie: maakt het wat uit of Willibrord werkelijk uit Engeland kwam? Wat zijn we er bij gebaat de feiten van zijn herkomst boven tafel te krijgen? Zou het niet net zo goed een mythe kunnen zijn? Ik denk dat het wat uitmaakt en dat het wel degelijk zin heeft om de feiten te achterhalen, ook al gaat elk feit met interpretatie gepaard. Ik kan dat nu alleen maar kort aanduiden met een paar illustraties die voor mij aangeven dat feiten er toe doen:

- in ons collectieve geheugen en dus in het juiste gedenken van Srebrenica doet het er toe dat er foto's verdwenen zijn waarop vastgelegd werd wat er echt gebeurde, ook al weet ik dat beelden net zo goed interpretaties zijn als mondelinge verslagen.
- in wat er vandaag gaande is rondom de #metoo doet het er toe wat er gebeurd is om de werkelijke daders en de werkelijke slachtoffers te blijven onderscheiden en niet als een grijze interpretatiebrij daders en slachtoffers door elkaar te warren
- het doet er toe dat feitelijke goede bijdragen aan onze samenleving geleverd worden door mensen die van elders komen, zoals vele profeten uit Tenach 'van elders' kwamen en misschien wel mede daardoor een scherp oog hadden voor de misstanden en de gekleinereerde gewonde mensen langs de kant van de weg.

3. Nieuwe missie

Dat roept ook analoge bewegingen op van hedendaagse internationale gemeenschappen in Nederland die bestaan uit mensen die een migratie-achtergrond hebben (soms ook samen met mensen die dat niet hebben). Zij vormen voor nogal wat Nederlanders, inclusief Nederlandse christenen, de 'religieuze ander', die zich niet helemaal goed aanpast bij de Nederlandse context. Het zwaartepunt van het Christendom ligt in het Zuiden, wordt dan gezegd, maar daar valt veel op af te dingen. Veel macht en invloed, ook op het theologische onderwijs, ligt nog steeds in het Noord-Atlantische deel van de wereld. Maar er

komen in Nederland vele geloofsgemeenschappen voor, die ontstaan uit migratiebewegingen vanuit Azië, Latijns-Amerika en Afrika. De kerken van 'het Zuiden' zijn anders dan die van 'het Noorden'. Daarom wordt vaak naar deze kerken gekeken als naar de 'religieuze ander' - het vreemde staat voorop, niet het verbindende van een christendom wereldwijd. Dit heeft te maken met de moeite van Europese christenen om te erkennen dat de missionaire activiteit in de wereld naar ons toekomt vanuit andere delen van de wereld.

Op het gevaar af enorm generaliserend te spreken over christenen met een migratie-achtergrond, zien we toch dat er vanuit de aangewaarde beweging een nieuw lied wordt binnengebracht, een lied over redding, omhoog willen klimmen uit achtergestelde posities, een kritisch lied ook op onze goddeloze onachtzaamheid, een interpretatie ook van onze secularisatie als gebiedsuitbreiding van de duivel, een interpretatie waar 'wij' niet graag van willen horen. En het gaat me veel te ver en veel te snel om al die mensen van overzee maar als de hedendaagse Willibrords aan te merken. Maar iets meer luisteren naar hun stem en levensverhaal als naar de kleine stemmen in de geschiedenis zou mij goed doen.

Bij toekomst kan ik niet vooruitdenken zonder achterom te denken en te gedenken. Vanuit de goede manier van gedenken ontstaat voor mij toekomst. Soms opent zich een toekomst terwijl ik mij te binnen breng waaraan mensen leden, welke grote mensen de kleine mensen dat alles aandeden, welke collectieve verantwoordelijkheid ik daarvoor moet aavaarden. Ik breng mij ook te binnen wat ik kan laten varen aan botsingen, gekwetstheden en onnadenkendheid in mijn eigen verleden. Zo werkt gedenken voor mij bevrijdend. Het gaat gepaard met wachten op vergeving. Net als ver-wachten verder reikt dan het gewone wachten, reikt ook ver-geven verder dan het gewone geven. Zowel vérvachten als vérgiven reiken naar het goddelijke.

4. Ter afsluiting

Ten slotte, gedenken, erkenning en dankbaarheid zijn van de zelfde stam, reconnaissance; dat wordt ook goed uitgedrukt in een lied dat wij vorige week in de Domkerk zongen.

Teksten oecumenisch symposium 'De Brexit van Willibrord'

Boven dat lied staat: Ter nagedachtenis aan Willibrord, apostel der Nederlanden, wat misschien nét iets teveel klinkt als Willie, Prins der Nederlanden, maar wat goed een gedachtenis, erkenning en dankbaarheid in één vat. De tekst is geschreven door Willem Barnard en ik citeer nu alleen het eerste couplet citeer:

*Wij offerden aan goden
ons leven en ons bloed
Wij ademden ten dode,
toen kwam ons tegemoet
de bode van het woord
en heeft met ons gebeden
en bracht ons in de vrede
dank God voor Willibrord.*
(Lied 743,1 Liedboek 2013)

Willibrord – de missionaris

Mgr. dr. Joris Vercammen



Willibrord is een missionaris. Een missionaris is een vreemdeling in zijn of haar nieuwe land. Dat is hij of zij omwille van Jezus. De missionaris heeft het opgegeven zich ergens thuis te kunnen voelen want het is zeker dat je eens je heimat verlaten voortaan tussen twee werelden zult leven. Het is wel heel letterlijk dat je 'niet meer van deze wereld bent' (Johannes 17, 16). Op die wijze is het missionarisbestaan een uitdrukking van een gronddimensie van het christen-zijn. Als missionaris heb je bovendien afhankelijk gemaakt van de gastvrijheid van een ander. Zoals God zelf ben je een vreemdeling die erom bedelen moet om ont-

vangen te worden. Een missionaris beleeft dit lot als een roeping die voor de eigen kerk waarin hij of zij is opgegroeid van grote waarde is. Het houdt die kerk open op de wereldwijde verbondenheid van de christen gemeente. Daarbij is die roeping ook wezenlijk voor de gehele kerk want zonder dat soort van bruggenbouwers, getuigen van een solidariteit die van geen grenzen wil weten, komt universele gemeenschap nooit tot stand. Missionarissen zijn bouwers van concrete verbondenheid. Precies daarom kunnen ze ook een bron van inspiratie zijn voor een Europese samenleving die voor de uitdaging staat zoveel verschillende culturen en landen met elkaar te verbinden in één solidaire gemeenschap.

1. Stichter van de Nederlandse kerk

Zoals Abraham, verlaat Willibrord zijn land om zich in een ander land te vestigen met het doel daar het evangelie te verkondigen. Een missionaris sluit vriendschap met zijn nieuwe land. Inculturatie heet dat en meteen is duidelijk dat daarmee een persoonlijk commitment gemoeid is. Indrukwekkend zijn de voorbeelden van grote missionarissen zoals Franciscus Xaverius en Charles de Foucauld. De eerste maakte een grammatica voor het Japans en de tweede zette de taal van de Toearegs op schrift. Blijken van grote vriendschap waren het. De inzet voor het welzijn van mensen en voor de ontwikkeling van de samenleving zijn 'de

tekenen die de leerlingen vergezellen' (Markus 16, 20). Verkondiging van het evangelie gaat altijd hand in hand met de zorg voor de ontwikkeling van welzijn en welvaart. Dat maakt dat de missionaris, alhoewel tussen twee werelden levend, toch gezien wordt als 'inheems'. Zijn en haar liefde voor het nieuwe land geven daartoe de aanleiding.

Met Willibrord is het niet anders. Hij wordt gezien als 'inheems Utrechts' waarbij zijn Engelse wortels er niet meer toe doen. Hij is dan ook voor sommigen vooral 'bisschop van Utrecht'. Zo wordt hij ook door de Clerezie ingezet om duidelijk te maken dat de aartsbisschoppen die tegen de wil van Rome verkozen werden, de wettige opvolgers van Willibrord zijn. In de Clerezie wilde men ook duidelijk maken dat Willibrord de echte Nederlandse kerk, de inheemse kerk dus, gesticht had. Overigens wordt hij in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw op eenzelfde manier ingezet als een getuige tegen de protestanten: niet het protestantisme is de ware kerk, maar de kerk zoals Willibrord die gesticht is dat is dat ware Nederlandse kerk!

2. Ijcpunt en spiegel voor het geloof van de Engelse kerk

Willibrord is voor alles ook de exponent van het geloof van de Engelse kerk. Hij wordt door sommigen gezien wordt als 'eindpunt': het product van de volledig gekerstende Engelsen die nu in staat zijn op hun beurt het evangelie aan anderen te verkondigen. Hij bleef trouwens verbonden met die Engelse kerk getuige de kalender van de Engelse heiligen die hij samenstelde. Voor de vele missionarissen en zendelingen die Nederland gehad heeft in de vorige eeuw was het niet anders: ook zij zijn de uitdrukking van een in zekere zin 'volwassen kerk' die haar geloof en wijsheid wilde delen met 'jonge kerken'. Later gaat Willibrord dan ook als spiegel dienen voor de Engelse kerk als die zich heroriënteert. Zo confronteren onze missionarissen en zendelingen ons toch ook met de vraag hoe het met ons eigen geloof en met onze kerk gesteld is. Zij maken ons duidelijk dat het bij de missie niet om de westerse cultuur draait, maar om het evangelie en dat wij dus ook onze geloofsbeleving mogen bevragen op het culturele aspect. Wat is cultuur en wat is geloof? Dat is een cruciale vraag. Maar ook de openheid voor het geloof van de nieuwe kerken is even cruciaal. Missie en zending zijn relationele werkelijkheden waarbij de wederkerigheid van centraal belang is.

3. De katholiciteit bevestigen

De missionaris is een figuur die dat relationele netwerk dat de kerk is, vertegenwoordigt: hij handelt niet op zijn eentje, hij is missionaris namens de hele kerk en de hele kerk weet zich betrokken bij zijn zending. Dat Willibrord de bisschopswijding van de paus krijgt heeft daarmee ook alles te maken. We schreven het al: de missionaris is een brugfiguur. Dat zie je ook bij Willibrord die opnieuw in de belangstelling komt als de contacten tussen Engeland en het vasteland in het geding zijn. De missionaris verbindt christenen en kerken met elkaar én verbindt mensen en culturen met elkaar. Daarmee is de missionaris ook een figuur die de katholiciteit van de kerk bevordert en bevestigt. De missionaris is de figuur die de eenheid in verscheidenheid in de eigen persoon beleeft.

In de verscheidenheid van culturen, talen en tradities weten Anglicanen en Oud-Katholieken zich samen op weg in een Europa dat met zovele uitdagingen geconfronteerd wordt. Zij zijn er zich van bewust dat ze groepen zijn confessionele grenzen te overstijgen ten einde ervan te getuigen dat eenheid werkelijkheid kan worden als mensen maar voldoende respect voor elkaar weten op te brengen. De 'Charta Oecumenica' van de Conferentie van Europese Kerken en van de conferentie van Europese rooms-katholieke bisschoppenconferenties is daarvoor de inspiratiebron. Dat document uit 2001 legt terecht de nadruk op wat ik zou noemen de maatschappelijke relevantie van de oecumene. Als je samen je bewust bent van wat het betekent één kerk te zijn, dan zal je gelovig getuigenis ook ervaren worden als een dienst aan de opbouw van nieuw Europa, waar vrede en verzoening geen loze kreten zijn en waar ieder burger een thuis zal kunnen vinden in een gemeenschap die ervaren wordt als veilig thuis. En dan zal er ook de nodige openheid zijn voor allen die van huis en haard verdreven werden en bedelen om onze gastvrijheid. Je zou het kunnen zien als louter een blijk van erkentelijkheid jegens de grote Willibrord.

Personalia

Drs. Miriam Adan Jones studeerde theologie in Leuven en Amsterdam. Momenteel is zij promovenda aan de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam. Haar onderzoek richt zich op de kerkgeschiedenis van vroegmiddeleeuws Engeland. Ze is lid van de Anglicaanse kerk.



Prof.dr. M.M. Jansen is rector van de Protestantse Theologische Universiteit van Amsterdam en Groningen en hoogleraar missiologie. Haar onderzoek richt zich op missie en migratie, nieuwe concepten van missie in de context van de secularisatie, wereldchristendom en grenzen, postkoloniale studies.



Cees Luttk (1932) groeide op in een protestants middenstandsgezin. Na het lyceum was hij werkzaam in de Fotodetail zaak van zijn vader. Kennismaking met het werk van Cornelia de Vogel, kardinaal Newman en enkele kerkvaders leidden zetten hem op het spoor van de Rooms-Katholieke Kerk. Hij volgde een schriftelijke theologiestudie aan Rolduc. Over zijn zoektocht en overgang naar de Rooms-Katholieke Kerk schreef hij het boek "Mijn weg naar de Catholica" (Valkhof Pers 2012).



Abt dr. Gerard Mathijzen (1937) is een Nederlands benedictijner monnik en abt van de Sint-Adelbertabdij in Egmond-Binnen. Hij ging naar het gymnasium aan het Bisschoppelijk College in Weert. In 1958 trad hij in bij de Sint-Paulusabdij in Oosterhout. Daarnaast volgde hij een studie theologie in Oosterhout, Egmond en Tilburg. Van 1967 tot 1970 studeerde hij in Rome. In 1978 trad hij in bij de Sint-Adelbertabdij in Egmond-Binnen en werd daar in 1981 tot prior administrator benoemd en in 1984 tot abt gekozen. Hij vierde in 2009 zijn 25-jarig jubileum.



Pastoor Koos Smits (1944) studeerde theologie aan het seminarie van de priesters van het H. Hart en aan de Universiteit van Nijmegen. In 1971 studeerde hij af op onderwerp wereldgodsdiensten. Na enige tijd als godsdienstleraar gewerkt hebben in Arnhem, vertrok hij in 1976 als catecheet naar Papoea-Nieuw-Guinea. Daar ontdekte hij opnieuw zijn priesterroeping. In 1984 ging hij naar het Ariënsconvict te Utrecht. Hij werd in 1986 tot priester gewijd. Hij was als pastoor werkzaam in parochies in Geesteren (Overijssel), Hengelo, Arnhem, Velp en Utrecht. In 2000 begon hij met het organiseren van brede oecumenische vieringen van katholieken, protestanten, anglicanen, syrisch-orthodoxen, baptisten, Leger des Heils, evangelische en pinksterchristenen.



Mgr. dr. Joris Vercammen (1952) is de oud-katholieke aartsbisschop van Utrecht en als zodanig de voorzitter van de Unie van Utrecht, het internationale verband van Oudkatholieke kerken in de wereld. Hij werd in 1979 priester gewijd voor het rooms-katholieke bisdom Antwerpen. In 1989 stapte hij over naar de Oudkatholieke Kerk van Nederland. In 1996 werd hij rector van het oudkatholiek seminarie te Utrecht. In 2000 werd hij tot aartsbisschop van Utrecht gekozen. In 2006 werd hij gekozen in het Centraal Comité van de Wereldraad van Kerken.



Colofon

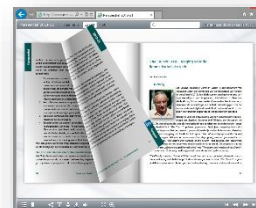
Perspectief is het Digitale Oecumenisch Theologische Tijdschrift (DOTT) van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.



Perspectief wordt gekenmerkt door een drievoudige doelstelling:

- Reflectie** Perspectief biedt een platform van theologische reflectie op de vragen die in de oecumenische beweging leven. Ze biedt daartoe bijdragen van experts uit verschillende denominaties.
- Ruimte** Perspectief wil de ruimte zoeken en tonen waarin het oecumenisch gesprek vruchtbaar wordt. Het beoogt daarmee nieuwe perspectieven voor de toekomst van de oecumenische beweging te ontsluiten.
- Jongeren** Perspectief biedt jonge oecumenici de mogelijkheid te reflecteren op opgedane oecumenische ervaring en deze te laten weerklinken binnen de oecumenische beweging.

Perspectief verschijnt viermaal per jaar, en is gratis als digitaal tijdschrift te bekijken op de website van de Katholieke Vereniging voor oecumene, of als PDF te downloaden. De eindredactie en de vormgeving worden verzorgd door het bureau van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.



- Nieuwsbrief** Indien u op de hoogte gehouden wilt worden van de activiteiten van Perspectief kunt u zich voor de nieuwsbrief [hier aanmelden](#).
- Steunen** U kunt ons steunen door lid of donateur van onze vereniging te worden, of door een eenmalige bijdrage, zie hiervoor onze [website](#). De Katholieke Vereniging voor Oecumene is ANBI goedgekeurd.
- Redactie** drs. Geert van Dartel, prof. dr. Fred van Iersel, dr. Karim Schelkens, prof. dr. Peter-Ben Smit, drs. Leo van Leijssen, drs. Fokke Wouda, perspectief@oecumene.nl.

Meld mij aan voor de Nieuwsbrief van Perspectief

Perspectief is een uitgave van de
Katholieke Vereniging voor Oecumene
www.oecumene.nl

